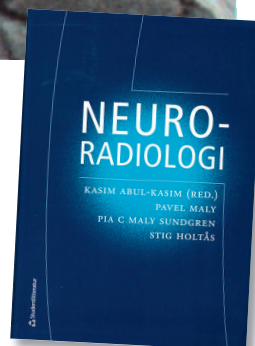

Neuroradiologiska avbildningar med hjälp av till exempel CT, PET-CT kan avslöja många diagnoser, allt från malignt melanom och artärstenoser till hjärntumörer och diskbräck.

Neuroradiologiskt vetande samlat i lärobok på svenska

NEURORADIOLOGI

1 104 sidor.

Författare: Kasim Abul-Kasim (redaktör), Pavel Maly, Pia C Maly Sundgren, Stig Holtås.

Förlag: Studentlitteratur; 2009.
ISBN 978-91-44-05138-3.

En lärobok på svenska i ämnet neuroradiologi har sett dagens ljus under 2009. Förordet låter förstå att arbetet växt ut från en planerad blygsam handbok till ett format som omfattar aktningvärda delar av det sjukdomspanorama som neuroradiologin stöter på i klinisk vardag. Därmed har volymen landat på nära 1 100 sidor av förtätade fakta och bilder. Prestationen är imponerande, och att ett encyklopediskt verk

åstadkommit av blott fyra författare, Kasim Abul-Kasim (redaktör och huvudförfattare) tillsammans med Pavel Maly, Pia C Maly Sundgren och Stig Holtås, inger stor respekt.

Texten är skriven i telegramstil och är tabellariskt ordnad. Beskrivningarna av radiologiska fynd är detaljerade trots den lakoniska stilen. De föregås av återkommande underrubriker som innefattar bland annat etiologi, patologi, viktigare kliniska data, och följs av faktarutor där differentialdiagnoser nämns och där man ger förslag till undersökningsprotokoll.

De tre första och största delarna av boken är organiserade efter diagnoser, i alfabetisk ordning, och omfattar sjukdomar i hjärnan, i huvud-halsorgan respektive i ryggen. Efter dem följer av-

snitt med ovanligare tillstånd, ett om differentialdiagnoser som vanliga kombinationer av neuroradiologiska fynd kan ge upphov till (inkluderande ett subkapitel om kliniska neurologiska symtom som borde kunna uppskattas speciellt av radiologer), en anatomisk-funktionell atlas, vilket är helt centralt i ett verk av denna karaktär, och slutligen ett register.

Bildmaterialet är rikligt, generellt av berömvärd hög klass och speglar modern användning av CT och MRT. De föreslagna undersökningsprotokollen är i allmänhet välgrundade och brett accepterade, men för att rekommendationerna för MRT ska kunna förstås till alla delar krävs god förtrogenhet med alla de akronymer som varierar mellan tillverkare av magnetkameror, eller ett flitigt slående i ordlistan. ➔

Textens omfattning är tillräcklig, med råge, för sin målsättning och för bokens tänkta läsekrets. Intrycket, särskilt vid sträckläsning, dras ned något av en episodisk språklig håltä och av korrekturmissar.

Textens innehåll, som i övrigt till största delen har hög kvalitet och täcker relevanta delar av respektive diagnosområde, dras med ett litet antal, men inte betydelselösa, tveksamma, hypotetiska eller felaktiga sakuppgifter, som bör ses över i en andra upplaga. Några exempel: »Venöst angiom« är en föråldrad, missledande beteckning på en variant av djupa vensystemet; signalmönstret i intracerebrala blödningar har visats vara betydligt mer variabelt än vad som beskrivs här; en märklig hypotes om att araknoidalvilli skulle ha betydelse för extra stor vidd av subaraknoidalrummet hos vissa småbarn refereras; debatten och modernare rön om patogenesen till normaltryckshydrocefalus är knappast korrekt refererad. Cirkulationstid (MTT) mätt med perfusionsmetoder benämns rätteligen »mean transit time« (inte *mid*); frakturlinjernas lokalisering vid hangman-skador beskrivs inte helt rätt.

Kloka råd lyser ställvis upp texten ytterligare; till exempel rörande vikten av att en vaskulär neurokirurg avgör indikationen för en eventuell screening för intrakraniella aneurysm.

I sin uppläggning är boken besläktad med betydligt mer omfångsrika amerikanska kusiner, till exempel »Diagnostic Imaging«, Amirsys, 2004–2007, som med volymerna »Brain«, »Spine«, »Head and neck«, »Pediatric neuro-radiology« och »Imaging anatomy«, tjänar som uppslagsverk framför allt för dem som sysslar med neuroradiologi på heltid eller en stor del av sin arbetsdag. Abul-Kasim och medarbetares bok appellerar gissningsvis framför allt till radiologer utanför neuroradiologiska specialiteter eller under utbildning, som i en enda volym och t o m under en jäktig jour snabbt kan få stöd om diagnostiken inom hjärnan, ansiktet och ryggen. Inköp till radiologiska kliniker kan absolut rekommenderas. Ett begränsat antal kolleger i andra specialiteter, som på egen hand vill bilda sig en second opinion om bilder som presenteras via journalsystem, kan kanske finna formatet vara hanterligt.

Anders Lilja
docent, överläkare
neuroradiologiska kliniken,
Karolinska universitetssjukhuset, Solna

Provocerande tankar om evolutionsbiologin

DE SJUKASTE ÖVERLEVER

240 sidor.

Författare: Sharon Moalem.

Förlag: Natur & Kultur; 2008.

ISBN: 978-91-27088-91-7.

Jag kan lägga ut texten om många sjukdomars riskfaktorer och patofysiologiska mekanismer. Men den kliniska kunskapen om orsaker till sjukdom når inte djupet på frågan om varför sjukdomar överhuvudtaget finns, efter hundratusentals år av evolutionärt tryck.

I boken »De sjukaste överlever« diskuterar den amerikanska forskaren Sharon Moalem en nästan provocerande tanke, att sjukdomsframkallande gener bevarats under evolutionen för att de hjälpt människan att överleva och reproducera.

Sharon Moalem har gett sig i kast med en svår uppgift: att formulera en tes inom den så kallade evolutionsbiologin, nämligen att sjukdomsanlag bevarats hos människan för att fördelarna varit större än nackdelarna. Denna princip innebär bland annat att en sjukdomsframkallande genvariant ges företräde i evolutionens selektionsprocesser, om den leder till ökad motståndskraft mot kortsiktiga hot eller att fler barn föds. Innan sjukdomen bryter ut.

Boken innehåller flera illustrativa exempel. Flera procent av västeuropeisk befolkning är bärare av sjukdomsframkallande gener för hemokromatos och cystisk fibros. En anledning till att dessa anlag bevarats i vår genuppsättning kan vara att dessa mutationer givit ökad motståndskraft mot pest och tuberkulos. Ett annat exempel är att högre blodsocker ger ökad tolerans mot kyla och att en genetisk predisposition för diabetes, som sägs vara vanligare i kallare områden, kan ha selekterats fram under den senaste istiden.

Som populärvetenskaplig berättelse är boken spännande och man blir nästan lite överraskad när boken tar slut efter det sista kapitlet, »Varför du och din iPod måste dö«. Efter slutordet följer nämligen en omfångsrik del med nästan 70 sidor referenser och noter. Men ett litet större inlägg av tvivel kunde ha varit på sin plats. Tänk om sjukdomsanlag finns kvar bara för att det inte spelat

någon större roll för mänsklighetens fortlevnad? Evolutionen kan inte heller förklara att många som insjuknar i sjukdomar med genetisk grund har drabbats av en spontan mutation.

Även om »De sjukaste överlever« bjuder in till djupare tankar över sjukdomars uppkomst är boken dessvärre

ingen litterär upplevelse. Om detta beror på en dålig översättning eller på författarens skrivsätt är svårt att veta, men för det förstnämnda talar övervallande recensioner av boken på originalspråket. Läsningen hakar upp sig på formuleringar som att något »... tyder på att det helt säkert ...«. Lite irriterande är det också att jag, med mitt perspektiv som barnläkare, hittar förenklningar och faktafel som tyder på ovarsam hantering av den vetenskap som boken refererar. I kapitlet om evolutionära fördelar av förhöjt blodsocker och diabetes står det bland annat att ökad fostertillväxt vid graviditetsdiabetes beror på att kvinnans förhöjda blodsocker förser fostret med extra mycket »näring«. Den viktigaste tillväxtfaktorn under fostertiden är insulin, och det förhöjda blodsockret hos den gravida kvinnan leder till att fostrets egen produktion av insulin ökar med ökad tillväxt som följd.

I slutet av boken skriver Sharon Moalem om »vattenapeteorin« och diskuterar alltför okritiskt fördelar för barn att födas under vatten. Dels är det kontroversiellt om vattenförlossningar kan anses vara en medicinskt säker metod. Att födsel under vattnet skulle ge tid och möjlighet att rengöra det födande barnets ansikte från mekonium för att undvika aspirationspneumoni, den slutsatsen är inte heller korrekt. Robust forskning har visat att rensugning av mekonium i övre luftvägen är en onödig intervention.

Brister till trots är boken »De sjukaste överlever« värd att läsa, för perspektivet på människans ohälsa som en produkt av en evolutionär process. Hälsa och sjukdom är inte nödvändigtvis varandras motsatser.

Stefan Johansson
barnläkare
medicinsk redaktionschef,
Läkartidningen

Människoapor – våra närmaste

GRÄNSVARELSER

270 sidor.

Författare: Nils Uddenberg.

Förlag: Natur & Kultur; 2009.

ISBN: 978-91-27-11776-1.

Under en post-doc-vistelse i USA på 90-talet mötte jag ett forskarlag som experimenterade på apor. Beslutet att inte delta i experimenten var rent intuitivt och man kan så här efteråt filosofera över hur jag som ung forskare utan någon djupare reflektion fann den etiska gränsdragningen så självklar. Dessa apor var inga söta små Enzo, utan aggressiva apor som bet om de kom åt och då kunde sprida hepatit. Det gick ett rykte om att en apa haft ihjäl en annan apa i en intelligande bur. De tyckte dock om och blev lugna av att se på TV, men inte på naturprogram från djungeln som man kunde tro, utan de iakttog med intresse diverse pratshower och föredrog »Ricki Lake Show«. Vi drog lite på smilbanden och tyckte att det var program på en mental nivå passande för en apa då det var vår uppfattning att det inte var USA:s begåvningsreserv som företrädesvis medverkade i programmen.

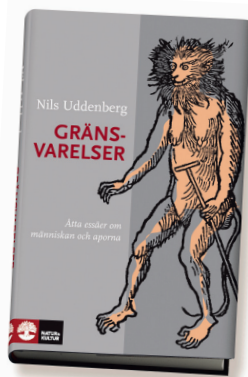
Denna lite respektlösa inställning till aporna (eller till Ricki Lake) visar på hur vi identifierade dem med människor som tittar på TV.

»Gränsvarelser« är namnet på Nils Uddenbergs mycket intresseväckande bok om vår syn på apan och hur den väcker vårt engagemang just på grund av att den är så människolik. Med fokus på människoaporna beskriver han i åtta essäer, med olika teman, människans relation till dessa djur genom historien. Nils Uddenberg är docent i psykiatri och i empirisk livsåskådningsforskning, professor och dessutom författare till ett flertal böcker, bland annat det Augustprisvinnande verket »Idéer om livet«, som avhandlar biologins vetenskapshistoria.

I faraonernas Egypten samt i flera asiatiska kulturer ansågs apan vara helig eller till och med gudalik, till skillnad från synen i de europeiska antika kulturerna och i kristendomen där man

Foto: Scampix

såg på apan med avsky som djävulens avbild. Den europeiska traditionen spåddes på under den viktoriaanska eran med fantasier om människolika varelser med primitivt djuriskt beteende utan några gentlemannadrag och med avsaknad av överjag och själ. Apan fick symbolisera det oönskade kroppsliga hos människan. Ännu in i våra dagar är »apa« ett skällsord, vilket vi nyligen påmint om. Efter att ha läst Uddenbergs bok kan man omvärdera detta epitet och snarare se det som en komplimang!

Det slår mig att två människor med stort utanförskap, en fiktiv och en verklig, har haft en apa som nära vän: Pippi Långstrump och Michael Jackson. Uddenberg ger i analogi med detta ett exempel på en autistisk person som sökt sig till apor och där kunnat känna samhörighet.

De tidiga rapporter som nådde Europa om människoapor kom från upptäcktsresande och var sällan förstahandsuppgifter utan återberättade skrönor om stora håriga skogsmänniskor som rövade bort kvinnor och dödade hämningslöst. Vetenskapsmännen var hänvisade till dessa fantasifulla berättelser och Carl von Linné gjorde tappra försök att systematisera människoaporna utifrån nedtecknade skeppshistorier om diverse monster. Inte

förrän i mitten på 1800-talet blev människoaporna kända i vetenskaplig bemärkelse.

Med utvecklingsläran kom insikten att människoaporna är våra närmaste släktingar och genetiska undersökningar visar att vi står närmare människoaporna genetiskt än vad dessa står övriga primater. Människoaporna är länken till vårt ursprung och vår utvecklingshistoria.

De stora människoaporna har studerats i sin naturliga miljö alltsedan 60-talet och med ökad kunskap har också allmänhetens respekt för dessa enastående djur ökat. Man har funnit stora likheter i apornas och människornas sociala liv och apornas intelligens har uppvärderats. Egenskap efter egenskap som tidigare ansågs vara unik för människan har visat sig finnas även hos apan, inte minst egenskaper som vi betecknar som positiva och högtstående såsom logiskt tänkande, samarbetsförmåga, vänskap och inlevelseförmåga. Sannerligen är de gränsvarelser! Det blir svårt att definiera vad som är specifikt mänskligt när gränserna löses upp mellan den håriga och den nakna apan. Det finns seriösa filosofer och primatologer som vill tilldela människoaporna mänskliga rättigheter. Det har visat sig att vissa apor (med mycket varierande resultat) har kunnat tillgodogöra sig ett sätt att kommunicera med människor genom teckenspråk och genom symboler.

Uddenberg diskuterar apans kommu-

Nils Uddenberg

nikation och frågar sig huruvida man kan betrakta den som ett språk. Det visar sig bero på hur man definierar begreppet språk. Likaså finns det apor som kallas konstnärer och vars konst säljs på auktioner för stora belopp. Här för Uddenberg också en intressant diskussion om huruvida apornas verk kan betraktas som konst eller inte.

De personer som studerat apor har levt nära inpå dessa och haft en relation till dem och man får då betrakta objektiviteten som tveksam. Tolkningen av forskningsresultaten beror också på den enskildes syn på människans särart; en del vill påpeka skillnaden mellan oss och aporna och andra vill påpeka likheterna. Uddenberg för intressanta och väl underbyggda resonemang kring apans biologi, etologi och framför allt en idéhistorisk exposé över vår syn på och vår relation till apan. Det intressanta blir hur just fokuseringen på apan blottlägger synen på oss själva och klarlägger vår egen identitet som människor.

Källmaterialet till boken är omfattande, språket flyter och det finns inga otidsenliga eller kontroversiella begrepp eller uttryck att kritisera. Förlegade benämningar på icke-europeiska folkgrupper som citeras ur äldre källor omges klädsamt av citationstecken. Både manliga och kvinnliga primatologers forskning framhävs i boken. Jag har helt enkelt bara positiv kritik att dela ut och vill varmt rekommendera boken till kolleger med intresse för människan, vår kulturhistoria och biologi.

När bergsgorillornas otillgängliga hemvister började utforskas för 150 år sedan fanns ca 10 000 individer. Nu finns endast några hundra. Gorillan väcker i dag vår starkaste sympati. Från att ha symboliserat en mordisk skräckvarelse à la King Kong ser vi numera på gorillan som den fredliga och sociala växtätare den är. Jorden skulle vara enormt mycket fattigare utan denna och de andra människoaporna vilka kan hjälpa oss att berätta vår biologiska historia.

Karin Stenfeldt
specialistläkare
ÖNH-kliniken,
Universitetssjukhuset MAS, Malmö

Har anställda rätt till styrfria zoner?

INSTITUTIONELL TRANSFORMATION I SVENSK SJUKVÅRD

230 sidor.

Författare: Hans Hasselblad, Eva Bejerot, Rolf Å Gustafsson.

Förlag: Academia Adacta; 2009.

ISBN: 978-91-89-30019-4.

Detta är ännu en bok där de senaste två decenniernas förändring av hälso- och sjukvårdens styrning granskas av forskare utanför vården. Författarna har samtliga en bakgrund på det nu nedlagda Arbetslivsinstitutet (ALI). Detta kan vara viktigt för läsaren att ha i minnet för att förstå boken. Utgångspunkt har bland annat varit den anställdes möjligheter att ge sitt arbete mening och att formulera mål som inte nödvändigtvis sammanfaller med huvudmannens. Man uttrycker till och med en varning beträffande den anställdes rätt till zoner fredade från styrning.

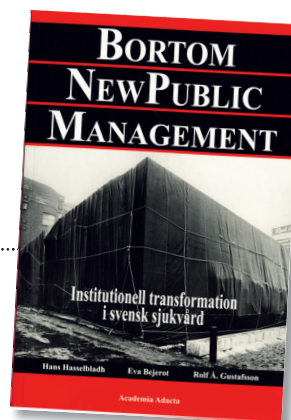
Boken belyser framväxten av den nya styrningen – New public management (NPM) – i ett historiskt perspektiv och ger en beskrivning av forskningen om NPM. Införandet av kundorienterad verksamhetsstyrning (TQM) i ett landsting beskrivs.

Statens/Socialstyrelsens roll i utvecklingen av styrningen beskrivs och författarna menar att ett tidigare professionellt system över tid utvecklas till en del i statens styrning av hälso- och sjukvården. Denna förskjutning sker till exempel genom införande av kvalitetsregister.

Författarna pekar också på ett ökande fokus på service.

En utblick från landstingsvärlden görs i en enkätstudie riktade till politiker och personal i äldreomsorgen, där frågan om politikernas reträtt från sitt operativa ansvar påverkar den ömsesidiga tilliten visavi personalen. I boken diskuteras också den kritik som stegvis växer fram och de farhågor som den beskrivna utvecklingen ger inför framtiden. Boken belyser vidare problemen inom vården med avsaknaden av klara och entydiga målsättningar.

Jag tycker att boken har ett värde genom att den adderar ytterligare kunskap om ledningsprocesserna i vården. Ledningen av hälso- och sjukvården är ett av våra viktigaste politikområden.

Det gör det än mer angeläget att forskning och empirisk analys bedrivs även inom detta område.

Mot bakgrund av hur vården med NPM i allt större grad styrs till att tillgodose efterfrågan hade jag gärna sett en tydligare belysning av värdet av NPM för patientgrupper med stora behov och med svag röst, till exempel funktionsnedsatta, missbrukare etc.

Som läkare efterlyser jag mer forskning om styrningens betydelse för vårdprocessernas utförande och resultat. Blir vården effektivare med NPM, frigörs resurser eller finns andra mätbara effekter som särskiljer den nya styrningen från den gamla? En utmaning för vården är att kunna visa på tydliga mål och att rapportera utfall. En förutsättning för detta är att ledningen har ett eget processkunnande. I svensk hälso- och sjukvård har detta inte alltid varit fallet.

Hälso- och sjukvård är en kunskapsbaserad verksamhet. I det perspektivet förefaller det naturligt att värdera ledningen av verksamheten med avseende på vilken egen kunskap man har eller knyter till sig om de processer man är satt att leda. Kanske är detta viktigare än den struktur man valt att leda verksamheten i. Det som betyder något för verksamheten är kanske inte om verksamheten arbetar i en NPM-modell eller inte, utan i vilken utsträckning ledningen besitter kunskap om verksamheten som ska ledas.

Alla med lite längre erfarenhet av arbete i vården är nog beredda att instämma i att vården effektiviserats under senare år. Frågan är dock till vilken grad detta ska tillskrivas ledningarnas insatser eller andra företeelser inom vården, till exempel teknologisk utveckling som införandet av tithålskirurgi, nya läkemedel etc. Administrativa nyordningar har kanske ibland inte främjat utan till och med motverkat effektivisering, till exempel genom ekonomiska incitament som inte sammanfaller med verksamhetens medicinska mål, ökade transaktionskostnader etc.

Bo Jordin
primärvårdsråd,
Socialstyrelsen